

MIKLÓS PÉTER

MINDSZENTY JÓZSEF ÁLLÁSPONTJA A CSEHSZLOVÁK–MAGYAR LAKOSSÁGCSERÉRŐL*

Mindszenty József (1892–1975) bíboros, esztergomi érsek, Magyarország utolsó hercegprímása többször fölemelte szavát az emberi jogok védelmében, a vallásuk, anyanyelvük, nemzet(iség)i hovatartozások miatt üldözöttek érdekében. „Mindszenty József prímási tekintélyének teljes erkölcsi súlyát latba vetette az emberi jogok megsértése ellen” – írta róla monográfiusa, Balogh Margit.¹

Még veszprémi püspök korában – Grósz József kalocsai érsekkel közösen – föl-hívta az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökének figyelmét a Németországba történő deportálások jogtalanságára, a szovjet fogolytáborokban uralkodó rossz állapotokra és a letartóztatott papokkal való rossz bánásmódra. 1945. október 10-én levélben tiltakozott dálnoki Miklós Bélánál a magyarországi németek – kollektív bűnösség elve alapján történő – kitelepítése ellen. Nem sok eredménnyel, hiszen 1945. december 29-én megjelent az a kormányrendelet, amely a németajkú lakosság Németországba való áttelepítését mondta ki (12.330/1945.M.E.). 1946. július 17-i levélben a titoista partizánok délvidéki magyarok elleni agressziójáról (gyilkosságok, tömeges és erőszakos kitoloncolások) tájékoztatta Nagy Ferenc miniszterelnököt – egyedül a magyar közéleti vezetők közül.²

A homogén csehszlovák nemzetállam megvalósításának jegyében Edvard Beneš és a londoni emigráns kormány már 1942–1943 fordulóján kiegészítette programját a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésével. Ezt később (1944 tavaszán) a moszkvai csehszlovák kommunista csoport és (1944–1945 fordulóján) a Szlovák Nemzeti Tanács is elfogadta, majd a kassai kormányprogram (1945. április 5.) részévé lett.³

* Mindszenty József és a csehszlovák-magyar lakosságcsere címmel hangzott el előadásként a Nógrád Megyei Levéltár és Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete által rendezett Vonatok északnak és délnek. A második világháborút követő szlovák–magyar lakosságcsere története és következményei című konferencián Salgótarjánban 2007. október 4-én.

¹ Balogh Margit: Mindszenty József. Budapest, 2002. (a továbbiakban: Balogh Margit, 2002) 115.

² Balogh Margit, 2002. 111–113.

³ Janics Kálmán: A kassai kormányprogram és a magyarság „kollektív bűnössége”. Pozsony, évnélkül [1993]. 32–50.

A gondolat, hogy a csehszlovák nemzetállam megvalósulásának, kialakulásának (egyik) akadálya a magyarság nem új keletű a beneši eszmerendszerben.⁴ Már 1916-ban – párizsi emigrációjában – megfogalmazta, „Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot” című munkájának ötödik fejezetében („A cseh-szlovákok és a magyarok: Egy legenda, amit szét kell rombolnunk”), hogy a magyarság a 11. század óta elnyomásban tartja a Kárpát-medencei szlávokat, akiket erőszakkal magyarra akar tenni. „A három millió szlováknak – írta Beneš az első világháború idején – három képviselője van a budapesti parlamentben. Ma Magyarországon teljesen keleties rendszer a jellemző. Nincs hely arra, hogy elmeséljem a sok kegyetlenséget, amit a magyarok a szlovákokkal és a jugoszlávokkal szemben elkövettek, és amelyek miatt még inkább utálat tárgyai a szlávok körében, mint a németek. Fél évszázad óta végzik intrikájukat, minden nyomorult eszközzel magyarizálni akarják a szlovákokat. Egyes vidékeken ez sikerült is nekik.”⁵ A fejezet zárógondolataiban – még egy merőben más történelmi szituációban, a nyelvi-etnikai határookra (is) utalva – így fogalmazott: „Nem csak meg kell semmisíteni Ausztriát, hanem először le kell választani róla Magyarországot, a magyarokat és a németeket el kell választani egymástól, csak az általuk lakott területeket szabad meghagyni nekik és fel kell szabadítani a szlávokat.”⁶

Az 1945 utáni csehszlovák vezetés megfosztotta a felvidéki magyarokat állampolgárságuktól és anyanyelvük szabad használatától. Edvard Beneš csehszlovák köztársasági elnök 1945. augusztus 2-án bocsátotta ki a 33/1945. számú dekrétumot, amely a magyarokat és a németeket megfosztotta csehszlovák állampolgárságuktól.⁷ 1945. október 1-jén lépett hatályba a 88/1945. számú elnöki dekrétum, ami alapján a 16–55 év közötti korú férfiakat és a 18 és 45 év közötti életkorú nőket közmunkára lehetett kirendelni lakóhelyüktől távol eső vidékekre is (ez képezte később a magyarok tömeges internálásának jogi alapját). 1946. február 27-én Magyarország lakosságcsere-egyezményt kötött Csehszlovákiával, amely szerint ahány magyarországi

⁴ Gulyás László: Egy sikeres emigráció anatómiája. Eduard Beneš első világháború alatti emigrációjának néhány momentum. *Aetas*, 1996. 2–3. sz. 103–138.; Siklós András: A Habsburg-birodalom felbomlása. 1918. Budapest, 1987. 246–253.

⁵ Beneš, Eduard: *Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot*. [1916] Fordította Nagy Andrea, a szöveget kiadásra előkészítette Gulyás László. *Documenta Historica*. 23. köt. Szeged, 1995. (a továbbiakban: Eduard Beneš, 1916) 33.

⁶ Eduard Beneš, 1916. 34.

⁷ Beneš politikai pályájának és Közép-Európára vonatkozó koncepcióinak első magyar nyelvű monografikus igényű összefoglalása: Gulyás László: *Eduard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Máriabesnyő-Gödöllő*, 2008. Az 1945 és 1947 közötti eseményekről lásd: 351–371.

szlovák jelentkezik az áttelepülésre, a csehszlovák kormány annyi magyart el-
távolíthat országa területéről.⁸

1946 júniusában a csehszlovák hatóságok megkezdték a reszlovakizációt, a „visz-
szaszlovákosítási kampányt”. A magyarokat választás elé állították: vagy szlováknak
vallják magukat és visszakapják állampolgárságukat, vagy el kell hagyni hazájukat,
kiutasítják őket.⁹ Ennek következtében kb. 400 000 – többnyire szlováknak nem is
értő – magyar vallotta magát szlovák nemzetiségűnek. Néhány járásban azonban (pl.
komáromi, párkányi) a kampány nem érte el a várt hatást. Erről a vidékről magya-
rok tízezreit telepítették erőszakkal Csehországba, elsősorban a korábban németek
lakta térségekbe – ezzel próbálva megbontani magyar kisebbség területeinek zárt
tömbjelleget.¹⁰

A lakosságcsere 1947 áprilisában kezdődött meg. 1948 tavaszára 70 273 szlovák
hagyta el önként Magyarországot, illetve 68 407 magyar telepítettek ki Csehszlová-
kiából.¹¹ Ténylegesen ennél jóval többen érkeztek Magyarországra (20–30 000 em-
ber azért telepítettek ki, mert 1938. november 2. után költözött a Felvidékre, továb-
bi 6000 fő önként hagyta el Csehszlovákiát. A kitelepítések 1949-ben értek véget.¹²

Mindszenty 1945 és 1947 között többször föllépett a felvidéki magyarok jog-
fosztása és kitelepítése ellen.¹³ Már 1945. október 15-én – alig több mint egy héttel
hercegprímási székhelyfoglalása után – körlevelet adott ki a csallóközi üldözött magya-
rok kilátástalan helyzetére hívva föl a katolikus hívek – és az egész magyar közvé-
lemény – figyelmét. Pásztorlevelében kifejtette, hogy esztergomi főegyházmegyéje
északi (ismét csehszlovák uralom alá került) részéről aggasztó híreket kapott azokról
a katolikus magyarokról, akikkel „több mint 900 éven át éltünk együtt a szent hit
és megszentelt hagyományok édes közösségében.”¹⁴ Leírta a magyar katolikus okta-

⁸ Balogh Sándor: Az 1946. február 27-i magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény. Történelmi Szemle, 1979. 1. sz. 59–87.

⁹ Gulyás László: A csehszlovák-magyar lakosságcsere rövid története. Kapu, 1993. 10–11–12. sz. 54–57.

¹⁰ Lásd bővebben: Vadkerty Katalin: A reszlovakizáció. Pozsony, 1993. 20–119.; Vadkerty Katalin: A deportálások. A szlovákiai magyarok kényszerközmmunkája 1945–1948 között. Pozsony, 1998. 30–95.; Vadkerty Katalin: A belső telepítések és a lakosságcsere. Pozsony, 1999. 28–133.

¹¹ Janics Kálmán: A hontalanság éve. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után. 1945–1948. München, 1979. 225–277.; Vigh Károly: A szlovákiai magyarság kálváriája. 1945–1948. Budapest, 1998. 63–109.

¹² Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája. 1945–1950. [Második, bővített, átdolgozott kiadás.] Budapest, 1988. 103–131.

¹³ Lásd bővebben: Janek István: Mindszenty József tevékenysége a felvidéki magyarok megmen-
téséért 1945–1947 között. Századok, 2008. 1. sz. 153–182.

¹⁴ Mindszenty József: Hirdettem az igét. Válogatott szentbeszéddek és körlevelek. 1944–1975. Válogatta Közi Horváth József. Vaduz, 1982. (a továbbiakban: Mindszenty József, 1982) 76.

tási intézmények, iskolák és egyházi személyek elleni támadásokat, valamint beszámolt „a kiutasítások, bebörtönzések, gyűjtőtáborokba utalások, az embertelenségek beláthatatlan sorozatáról.”¹⁵

A hercegprímás szerint a magyarok üldözése a „szerencsétlen zsidókon már kipróbált eszközökkel”¹⁶ történt, s az intézkedések mind az emberi alapjogokat, mind a vallásszabadságot sértik. Körlevelének végén a következő szavakkal fordult híveikhez és a nyilvánossághoz: „Miért közlöm ezt a fájó helyzetet veletek, Kedves Híveim? Nem azért, hogy a gyűlölet lángra lobbanjon bennetek. Elég a gyűlölet már! A szabadságjogok semmibevevésének, a gyengébbekkel való bánásmód kiáltó, vádoló és elrettentő példája ez, amely sorsát magában hordja. Bizonyos, hogy még nem érkezett el az új rend, amely biztosítja a félelemnélküli és nyomormentes életet. A cél inkább az, hogy felébredjen szívetekben az együttérzés és felebaráti szeretet az embertelenség áldozatait iránt, akik nemcsak testvéreitek, de hittestvéreitek is.”¹⁷

Mindszenty József 1946. január 24-én levelet írt Tildy Zoltán miniszterelnöknek (egy héttel Tildy köztársasági elnökké választása és bő egy hónappal a csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezmény megkötése előtt). Ebben annak a nézetének adott hangot a főpap, hogy a csehszlovákiai magyarokat a Magyarországról kitelepített németek helyére szeretné telepíteni a csehszlovák kormány. „Minthogy a szlovákiai magyarok egyoldalú kitelepítését a csehszlovák illetékes tényezők a magyarországi németek kitelepítésével junktimba akarják hozni”¹⁸, azért alapos az a magyar aggodalom, hogy a magyarországi németek kitelepítését csehszlovák részről az oroszok felé azért sugalmazzák, hogy ezáltal Magyarországon helyet csináljanak a Szlovákiából egyoldalúan kitelepítendő magyarok részére.”¹⁹

A hercegprímás azt javasolta a kormányfőnek, hogy a magyar kabinet kérjen garanciát a szövetséges hatalmaktól, illetve a Magyarországon működő Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól arra, hogy a németek kitelepítése nem azért történik, hogy helyükre aztán a Felvidékről kitelepített magyarok kerüljenek. Ha azonban ezt a győztesek nem tudnák biztosítani, akkor – javasolta Mindszenty – a magyar kormány tárja a nemzetközi közvélemény elé, hogy a németek kitelepítését szovjet nyomásra kényszerűségből hajtja végre, s igyekezzen azt nehezíteni és lassítani, vagy akár megszakítani.

Nem rejtette véka alá a magyar katolikus egyház vezetője azon reményét, hogy a Felvidék egészben – vagy legalább részben (az etnikai határok mentén) – Magyar-

¹⁵ Mindszenty József, 1982. 76.

¹⁶ Mindszenty József, 1982. 76.

¹⁷ Mindszenty József, 1982. 78.

¹⁸ junktimba akarják hozni = össze akarják kapcsolni

¹⁹ Magyar Országos Levéltár. Tildy Zoltán miniszterelnök iratai. XIX-A-1-d. (425/1946.ikt.sz.)

országához kerüljön. Ennek egyik eszközeként a németek kitelepítésének leállítását jelölte meg, így ugyanis – vélte a hercegprímás – a magyar kormány hivatkozhatna arra, hogy Magyarországon nem tudja fogadni a Csehszlovákiából kitelepítendő magyarokat. „...megfontolandó lenne, hogy nem lenne-e célszerűbb, ha a nagyhatalmaktól Magyarország azt kérné, hogy tekintsen el a magyarországi németek kitelepítésétől. Ebben az esetben ugyanis pl. a szlovákiai magyarok nem lennének Magyarországra áttelepíthetők, mert nem lenne részükre Magyarországon hely és így a magyarok Szlovákia területén maradván, ha ezt a területet most nem is kapnánk vissza egészében, jövőbeli igényünk az ott maradó magyar népesség révén továbbra is megmaradna. Magyarországra nézve kétségtelenül előnyösebb lenne, ha a hazai németek inkább továbbra is Magyarországon maradnának, mintsem hogy helyükre a szlovákiai magyarokat áttelepítsék s így Magyarországra nézve ez az értékes, ősi magyar etnikumú föld egyszer s mindenkorra elveszen.”²⁰

Mindszenty József 1946. július 22-én Gyöngyösi János külügyminiszterhez fordult levélben.²¹ Fölvívta a politikus figyelmét az erőszakos reszlovakizációra, valamint a csehszlovák hatóságok szabad nyelvhasználatot és szabad vallásgyakorlatot sértő intézkedéseire. „Csehszlovákia a területén levő 750. 000 magyarból 200. 000-et kiutasítással, vagyonelkobzással, internálással, fenyegetéssel arra kényszerített, hogy szlováknak vallják magukat. 400. 000-et pedig hivatalos nyilatkozatok szerint kiűzni szándékozik. A magyar püspöki kar júl. 21-i értekezletéből mindkét embertelen tény ellen tiltakozik a művelt világ színe előtt és kéri, hogy az önkény tobzódása szűnjék meg azokkal szemben, akik őseikkel a IX. század óta lakják azokat a területeket, és mint emberek birtokosai az emberi jogoknak. Most pedig még a templomokban és tiltják magyar anyanyelvük használatát. Az, hogy 1938-ban örültek a Magyarországhoz való visszatérésnek, amellyel különben is 90%-ban magyar és összefüggő tömböt alkotnak, nem lehet ma bűnük. Melyik egyén és nép nem örül akkor, ha ősi hazája keblére visszatérhet?”²²

A hercegprímás levelében javasolta, hogy a csehszlovák állam – a győztes szövetséges nagyhatalmak közbenjárására – engedje át magyarlakta területeit Magyarországnak, ezzel ugyanis egy csapásra megszabadulna a nem kívánt kisebbségtől. Mindszenty szerint: „Mivel Csehszlovákiának nem kell ez a tömb emberi jogokkal, területestől engedjék vissza a hatalmak Magyarországhoz. Így szűnik meg az igazságtalanság az egyik és a szenvedés a másik oldalon, így lesz béke Közép-Európában.

²⁰ Magyar Országos Levéltár. Tildy Zoltán miniszterelnök iratai. XIX-A-1-d. (425/1946.ikt.sz.)

²¹ Miklós Péter: Mindszenty József hercegprímás levele Gyöngyösi János külügyminiszterhez. (1946. július 22.) Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2005. 3–4. sz. 157–162.

²² Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Balogh István iratai. IV. 8. 149.

Hasonló értelemben síkra száll a magyar püspöki kar a régi Magyarország összes lakóinak emberi jogáért.²³

A hercegprímás elképzelése, hogy a felvidéki, többségében magyarok által lakott területek kerüljenek Magyarországhoz, nem volt egyedi a magyar politikai életben. A béketárgyalásokat előkészítő 1946. március 6-i pártközi értekezleten a csehszlovák–magyar határral kapcsolatban a kisgazda Auer Pál és a nemzeti parasztpárti Farkas Ferenc a „kompakt magyar többségű vidékek” visszakövetelését javasolta, ezt azonban mind a kommunisták, mind a szociáldemokraták elutasították. Ezen a megbeszélésen a kisgazdapárti Gyöngyösi azt az álláspontot képviselte, hogy az agresszív csehszlovák nacionalizmusra válaszul Magyarország fogadja be a felvidéki magyarokat, de csak területeikkel együtt. Ha ez a prágai kormánynak nem tetszik, hagyjon föl asszimilációs politikájával. Mivel a külügyminiszter ezen törekvését a munkáspártok (MKP, SZDP) nem támogatták, lemondását kilátásba helyezve távozott az értekezletről.²⁴

Végül az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés értelmében nem történt határmódosítás Magyarország javára, sőt, három magyarországi falu (Dunacsún, Oroszvár, Horvátjárfalu) 43 négyzetkilométernyi területtel Csehszlovákiához került.

A felvidéki magyarok védelmében Mindszenty József 1946. november 30-án Francis Spellman New York-i érsekhez és Bernard Griffin westminsteri érsekhez fordult táviratban.²⁵ Tiltakozását a csehszlovákiai magyarelles intézkedések ellen 1947. február 5-én megismételte: VI. György angol királynak, Harry S. Truman amerikai elnöknek és Giovanni Battista Montini bíborosnak – a későbbi VI. Pál pápának – írt táviratot a következő szöveggel:

„Mély hódolattal, bizakodó esengéssel terjesztem elő a Csehszlovákia által a két évvel ezelőtt imperiuma alá utalt, közel 652 000 magyarnak kegyetlenül borzalmas üldöztetését. Kollektíve, bírói ítélet nélkül megfosztottak mindenkit emberi jogától, minden vagyonától, anyanyelvű vallás- és kulturális szabadságától. Ezeket a jogokat a nagyhatalmak és az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szentnek és sérthetetlennek deklarálták és tekintélyükkel szavatolták. November 16. óta közmunka ürügyével, fegyveres hatalommal deportálják a csecsemőket, aggastyánokat, ágyban fekvő súlyos betegeket, szülő nőket, továbbá önálló kereskedőket, 20–100 holdas önálló kisgazdákat, főiskolát végzett felszentelt papokat az ezeréves szülőföldről 500–600 kilométer távolságra marhaszállító vagonokban béreesszolgának. A betegek és a cse-

²³ Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Balogh István iratai. IV. 8. 149.

²⁴ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2000. (a továbbiakban: Romsics Ignác, 2000) 295–303.

²⁵ Balogh Margit, 2002. 114–115.

csemők közül az úton a húszfokos hidegben sokan megfagynak, elpusztulnak. Az emberiség nevében kérem, hogy amint az Egyház a két évvel ezelőtt lezajlott zsidódeportálás megakadályozásánál közreműködött, méltóztassék az Isten örök törvényeibe és az emberiségbe ütköző deportálás ellen tiltakozó szavát felemelni és száz-
ezrek égbekiáltó gyötrelmeit megszüntetni.”²⁶

Eredménye a táviratnak nem lett. Ez azért sem meglepő, mert az angol külügy-
miniszter helyettesei a Londonban tárgyaló – Nagy Ferenc kormányfő vezette – ma-
gyar delegáció tagjainak 1946. június 21–22-én kifejtették a szövetséges hatalmak
álláspontját a csehszlovák és a magyar államhatár, valamint a kitelepítések kérdésé-
ben. Az első helyettes kijelentette, hogy az angol kormány elképzelhetetlennek tartja,
hogy egy győztes hatalmat (a csehszlovákokat) próbáljon meg rávenni arra, hogy
területeiből adjon át egy vesztes országnak (Magyarországnak). Majd hozzátette: „A
cseheknek nagyon rossz tapasztalataik vannak a kisebbségeikkel, és ezt nem lehet
figyelmen kívül hagyni.”²⁷ A második helyettes pedig a következőképp fogalmazott:
„Öfelsége kormánya München után nincs abban a helyzetben, hogy kioktassa a
cseheket.”²⁸

A hercegprímás 1947. október 2-án a magyar püspöki kar nevében fordult a ka-
tolikus hívekhez. A deportálásokról kiadott pásztorlevélben a főpap ismét a – ma-
gyar egyház által elítélt – hitleri zsidóüldözéshez hasonlította a kitelepítéseket: a
csehszlovákiai magyarokét éppúgy, mint a magyarországi németekét. Mindkettőt
igazságtalannak és csak további nemzetiségi ellentétek kiobbantójának tartotta. Kül-
önösen a kitelepítések végrehajtásának durva és erőszakos volta háborította föl.

Tagadta a kollektív felelősség és a kollektív bűnösség elvét, amelyben az isteni
íratlan (természeti) és írott (kinyilatkoztatott) törvények megsértését látta. „A ma-
gyar püspöki kar körvonalazott alapokon kötelességszerűen már hosszú időn keresz-
tül ismét következetes és kemény küzdelmet folytat a pusztán faji alapon és kollek-
tíve üzött emberüldözéssel szemben. Miként a hitleri időben a zsidókkal történt,
most is több, sőt sok-százados lakóhelyükből, otthonukból, vagyonukból kimozdí-
tanak, vándorlásra, nyomorgásra kényszerítenek és kárhóztatnak százezres, sőt mil-
liós tömegeket származásuk és anyanyelvük miatt. Kitelepítésnek nevezik ezt. A béke
előmozdításának és biztosításának egyik modern főeszközét vélték feltalálni benne,
és kényszerrel életbe léptetik, végrehajtják azt.”²⁹

²⁶ Mindszenty József: Emlékirataim. Vaduz, 1988. 147–148.

²⁷ Romsics Ignác, 2000. 298.

²⁸ Romsics Ignác, 2000. 298.

²⁹ Mindszenty József, 1982. 161.

A körlevélben a csehszlovákiai kitelepítéseket – „hazához hű német származásúak”³⁰ Magyarországról való eltávolítása mellett – „égetően fájó magyar seb”-nek nevezte. „Csehszlovákiában deportálják vagy kiűzik a kereken hétszázézer létszámú magyarságot arról a területről – fogalmazott Mindszenty – ahol ősciben is már közel ezer esztendeig zárt tömbben élt és lakik a Duna fölött és amely terület csak az előző világháború után, tehát alig negyedszázada nyert az új államalakulathoz odacsatolást. A kitelepítés, ha mindjárt némi részében kínos állami megegyezés alapján történik is, valójában kiűzés és körülményei sok esetben kegyetlenek. Ez az egyik égetően fájó magyar seb.”³¹

Az 1948. május 23-án a Marosmenti Mária-napok rendezvényei miatt Makóra látogató Mindszenty József meglátogatta a Csanád megyébe telepített felvidékieket.³² Amikor értesült arról, hogy a makói szentmiséjén több száz Pitvarosra telepített katolikus vett részt, úgy döntött, elmegy közéjük.³³ Pitvaroson több mint hétszázán fogadták a főpapot. A korabeli sajtó szerint „a hercegprímás itt arra buzdította a hívőket, hogy legyenek apostolok példaadóan erkölcsös életükkel, tiszta családi szentélyükkel, ragaszkodásukkal a hithez és az egyházhoz”.³⁴

Mivel az észak-csanádi térségben – Pitvaroson, Ambrózfalván és Csanádalbertin – a többség hagyományosan evangélikus hitű (és szlovák nemzetiségű) volt, katolikus templom és plébánia nem, csak evangélikus egyházközség működött a két nagyobb településen, Pitvaroson és Csanádalbertin.³⁵ A falvak katolikusainak lelki ellátását a szomszédos Csanádpalota plébánosa, – a lakosságcsere idején – Havadi Ferenc és káplánja, Gyurkovics Béla látta el.³⁶

Hamvas Endre csanádi püspök 1947 áprilisában intette Havadi Ferenc csanádpalotai lelkészt, hogy figyeljen a betelepülőkre, hogy „kellő fogadtatásban és lelki-

³⁰ Mindszenty József, 1982. 161.

³¹ Mindszenty József, 1982. 161.

³² Lásd bővebben: Miklós Péter: A csehszlovák-magyar lakosságcsere Csanád vármegyei történetéhez. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében. 2007. Szerk. Tóth István. Szeged, 2008. 93–100.; M. Pelesz Nelli: A csehszlovák-magyar lakosságcsere története és következményei Pitvaroson. Belvedere Meridionale, 2007. 5–8. sz. 88–94.

³³ Medgyesi Konstantin: Mindszenty bíboros és a Marosmenti Mária-napok. Az 1947–48-as Boldogasszony-év történetéhez. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok. 3. köt. Szeged, 2000. Szerk. Zombori István. 289–331.

³⁴ Új Ember, 1948. május 30. 3.

³⁵ Lásd bővebben: Komoly Pál: Pitvarosi tanulmányok. Szeged, 1992. 178–217.; Kugler József: Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön. Budapest, 2000. 113–159.

³⁶ Pál József: Hamvas Endre csanádi püspök és a felvidéki magyarok. 1945–1948. Szegedi Műhely, 1993–1994. 1–4. sz. 93–105.

pásztori gondozásban részesüljenek.”³⁷ A plébános a püspökhöz írt levelében a szülőföldjüktől megfosztott Pitvarosra érkező magyarokról: „A betelepülők nagyon szomorú hangulatban érkeztek. Igyekeztem lecsillapítani őket, mert igen elkeseredtek.”³⁸ Majd kifejtette, hogy az első érkezők még szabadabban hozhatták ingóságukat, míg a később áttelepítettek már csak néhány eszközükkel, használati tárgyukkal érkeztek. Az ügy fontosságára való tekintettel a püspök Csepregi Imre makói plébánost a ki- és betelepítési ügyek püspöki biztosává nevezte ki, akitől rendszeresen jelentést is kért. A püspökség híveinek etnikai összetétele a második világháborút követő években megváltozott, hiszen a csanádi egyházmegye területét nagyszámú katolikus német volt kénytelen elhagyni, a távozó evangélikus szlovákok helyére pedig katolikus magyarokat telepítettek.

Az elűzött és Pitvarosra telepített felvidéki magyarokat papjuk, Beltovszky László gútai plébános is meglátogatta és hetekig lelkipásztorkodott közöttük.³⁹ 1947 nyarán a helyi katolikusok levélben kértek katolikus lelkészt falujuknak s katolikus hitant gyermekeiknek. „Akaratunk ellenére elszakítottak nemcsak ősi lakóhelyünkől, hanem papjainktól, templomunktól is. Magyarságunkhoz és vallásunkhoz hűek akarunk maradni. Velünk együtt kitelepített és más községekbe került testvéreink templomhoz és lelkiatya vezetése alá kerültek, de nekünk, akik legtöbben vagyunk egy tömbben, nincs templomunk. A jelen körülmények között a vallásban van egyedüli vigaszunk. Vasárnap van lehetőségünk szentmisét hallgatni, mert Csanádpalotáról egyik főtisztelendő úr ki szokott jönni, de sokan közülünk naponként járultunk szentáldozáshoz.”⁴⁰

Hamvas Endre augusztus 10-én meglátogatta pitvarosi híveit, s meggyőződött vallásos meggyőződésük komolyságáról. Nem sokkal később pedig, 1947. november 1-jével plébániát alapított Pitvaroson. Első lelkészévé Debreczeni Kálmánt – korábbi tábori esperest – nevezte ki, aki nem volt népszerű a Felvidékről betelepült hívek között, ezért 1948 áprilisában lemondott a plébánosságról és májusban el is hagyta a falut. Őt 1948 májusától a fiatal Kiss Ferenc makói segédlelkész követte, aki hamar megtalálta a közös hangot újdonsült híveivel és nagy erővel megkezdte a közösség szervezését, valamint a templom és a plébániaépület fölépítését.

³⁷ Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Püspöki hivatal iratai, egyházigazgatási iratok. I. 1. b. 888/1947.

³⁸ Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Püspöki hivatal iratai, egyházigazgatási iratok. I. 1. b. 888/1947.

³⁹ Vö. Angyal Béla. Gúta. 1945–1949. [Második, bővített kiadás.] Dunaszerdahely, 2007. 81–138.

⁴⁰ Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Püspöki hivatal iratai, egyházigazgatási iratok. I. 1. b. 888/1947.

1948. áprilisában a pitvarosi katolikus plébánia köztéri és útszéli keresztek állítását kezdeményezte a falu főterén, illetve az odavezető utak mentén. A községi képviselőtestület 1948. április 8-i ülésének jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy „a pitvarosi róm. kat. egyházközség azzal a kéressel fordult a község előjáróságához, hogy engedje meg a piactéren a hősök szobrától délre és az ártézi kúttól észak-nyugatra 3x3 méter területen bekerített helyen fakereszt felállítását Krisztus-tesztel, –majd később a csanádpalotai, a csanádalbertii valamint ambrózfalvai és mezőhegyesi országút mentén közel a pitvarosi határhoz szintén egy-egy kereszt felállítását”.⁴¹ A képviselőtestület a kérést egyhangúlag engedélyezte. Ezzel a falu lakossága szimbolikusan is kifejezte a – térségben egyben a magyarságot is meghatározó – katolicizmus-hoz való tartózkodását.

A hercegprímásnak a csehszlovákiai magyarság védelmében kifejtett tevékenységének rövid ismertetése, Tildy Zoltánhoz és Gyöngyösi Jánoshoz írt levelének idézése, valamint a Pitvarosra telepített felvidéki magyaroknak tett – a lelkipásztori gondoskodást kifejező – gesztusának bemutatása szándékaim szerint újabb adalékokkal támasztja alá Balogh Margit Mindszentyről tett megállapítását: „Megrendültségtől felkorbácsolt hangú beadványokban kért és követelt, válasz híján újból rádörrenve a kormány tagjaira, a józan észérvek mellett az emberi lelkiismeretre és együttérzésre hatva.”⁴²

Mindszenty József páratlanul határozott kiállása azonban – az ismert politikai viszonyok miatt – pusztába kiáltott szó maradt.

⁴¹ Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltára. Pitvaros nagyközség képviselőtestületi jegyzőkönyvei. V. 1. 7. kötet 8.kgy.576/1948.ikt.sz.

⁴² Balogh Margit, 2002. 115.

Péter Miklós

József Mindszenty's personal equation about
the Czechoslovakian-Hungarian population exchange

József Mindszenty, cardinal, archbishop of Esztergom, often spoke for human rights, in support for those being persecuted for their religion, mother tongue or nationality. Mindszenty turned to Zoltán Tildy, Prime Minister (on 24th January 1946) and János Gyöngyösi, Foreign Minister (on 22nd July 1946) in letters. He drew politicians' attention to the process of aggressive reslovakization, as well as to the measures of the Czechoslovakian authorities aiming at restricting free usage of language and practice of religion. In his letters he suggested the Czechoslovakian state – with the support of the Allies – should cede the territories inhabited by Hungarian population to Hungary, at the same time stressing the fact that Czechoslovakia could suddenly rid itself of the undesired minority community in this way.